

DİNLEME EĞİTİMİ VE DİNLEMİYİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Musa ÇİFÇİ*

*"Bir insanı dinlemek, ona en büyük
insancılığı göstermektir."*⁽¹⁾

Haldun TANER

A. Dinleme Eğitimi

1. Dinlemeye Sosyal Bakışımız

Dinleme hakkında söylenmiş olan az sayıdaki atasözlerimizin çoğu dinlemenin önemini ve dinlemenin nasıl yapılacağını ifade etmektedir. "*Söz gümüşse sükût altındır.*", "*İki dinle, bir söyle.*", "*Sözünü söyle alana, kulağında kalana.*", "*Yalancı kim? İşittiğini söyleyen.*", "*Bir senden küçüğün, bir de senden büyüğün sözünü dinle.*"² atasözleri, geleneksel eğitimin dinlemeye verdiği önemi vurgulaması bakımından değerlidir. Bu sözler, sadece dinlemenin bir meziyet olduğunu değil, aynı zamanda nasıl olması gerektiğini de belirtmektedir. "*Yalancı kim? İşittiğini söyleyen.*" atasözü, duyduğunu, dinlediğini, kendi düşünce süzgecinden geçirmeden kesin bir doğruymuş gibi başkalarına anlatanları, *dogmatik dinleyicileri* tanımlamaktadır.³

Az sayıda da olsa yanlış dinleme anlayışına yönlendirmeye çalışan atasözümüz vardır: "*Baş sallamayla kavuk eskimez. Baş ağır gerek, kulak sağır gerek.*"⁴ Bu atasözlerimiz, dinlediklerimiz

*-Yrd. Doç. Dr., AKÜ, Uşak Eğitim Fakültesi

¹ - Haldun TANER, *Milliyet*, 16. 01. 1983.

² - Ömer Asım AKSOY, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1995, 10. Baskı.

³ - AKSOY, *a. g. e.*, s. 465.

⁴ - AKSOY, *a. g. e.*

hakkındaki düşüncelerimizi dile getirmemeyi, bazen dinliyor gibi görünmeyi, kısaca sahte bir dinleme davranış ve tutumunu öğütlemektedir. Ancak bunlar, halkın dinlemeye karşı gerçek bakışını yansıtmamakta, daha çok siyaset endişesinden kaynaklanmaktadır.

Dinleme eğitimini hem örgün, hem de yaygın ve geleneksel eğitimde konuşmadan ayrı düşünmek mümkün değildir. Sosyal değer yargılarımızı yansıtan atasözlerimizde açık olarak gördüğümüz gibi, toplumumuz, dinlemeye konuşmadan daha fazla değer vermiş, özellikle halk içinde ve büyüklerin yanında küçüklerin iyi dinlemelerini ve çoğu zaman da onaylamalarını öğütlemiştir; başka bir ifadeyle *pasif dinlemeye* yönlendirme ağırlıklı eğilimi oluşturmuştur. Sürekli pasif dinlemeye mahkum bırakılan çocuklar, psikolojik bir tepki olarak olumsuz dinleme davranışlarına yönelmektedirler; "*Beni konuşturmayorsanız, ben de sizi dinlemiyorum; dinliyor gibi görünüyorum.*" diye düşünmektedirler. Bu şekilde düşünen birisine herhangi bir konuşmayı zorla dinlettirmek mümkün değildir. Çünkü dinleme tercihe bağlıdır, işitme gibi fizyolojik ve zorunlu değildir. Bir kişiye söz hakkı tanımayla, bir kişinin duygu ve düşüncelerini iletmesine izin vermayla, onun söylediklerini dinleme davranışı arasında fark yoktur. Birisi anlama, diğeri anlatma tekniği olmakla beraber, dinleme ve konuşma arasındaki bu yakın ilgi göz ardı edilmemelidir.

2. Dinleme Eğitime Bakışımız

Batıda dinlemeden *ihmal edilmiş bir yetenek* (listening the neglected skill)⁵, *unutulmuş bir yetenek* (Listening: The forgotten skill)⁶ olarak söz edilmektedir. Ülkemizde de durum bundan daha iyi değildir.

1968 Müfredat Programı'na kadar "*1. Öğrencileri, sözle veya yazıyla ifade olunan düşünceleri, duyguları iyi ve doğru olarak anlamaya alıştırmak. 2. Onlara gördüklerini, duyduklarını, bildiklerini, incelediklerini, öğrendiklerini, düşünüp tasarladıklarını*

⁵ - <http://muextension.missoun.edu/xplor/comm/cm0150.htm>

⁶ - <http://nauvoo.byu.edu/Academy/FHSS/contents/lesson10/skill4.html>

sözle ve yazı ile iyi ve doğru olarak anlatma kudretini kazandırmak."⁷tan söz edilmişse de öğrencilerin duyduklarını, nasıl iyi ve doğru anlayacakları açıktaki bırakılmıştır. İlk defa 1968 ilkököl müfredat programında "dinleme eğitimi"nden doğrudan söz edilmiş, öğrencilerin her sınıfta "dinleme ve izleme tekniği bakımından" kazanacakları davranışlar belirtilmiştir.⁸ Bu davranışların 1995 ilkököl müfredat programında da aynen tekrar edildiğini görüyoruz.⁹

Önceki programların "Açıklamalar" bölümünde dinlemenin önemi ve gereği satır aralarında vurgulanmaya çalışılmıştır: " İyi bir anadili eğitimi görmüş kimse, kendisine anlatılmaya çalışılan bir bilgi, duygu ya da düşünceyi, herhangi bir noktayı atlamadan, sırasını bozmadan, olduğu gibi kavrayabilir, anlatabilir.... Öğrencilerin, okudukları bir yazıda, dinledikleri bir konuşma veya konferansta işlenen düşünce ya da duyguları kavrayıp sezebilme yeteneklerinin geliştirilebilmesi için metinler üzerinde çalışırken gözlemlerde bulunmak, kaynakları incelemek, ayrıntıları arayıp bulmak, karşılaştırmalar yapmak, sorunları çözmek suretiyle kurala, tanıma ve bütüne varma yöntemi uygulanmalıdır."¹⁰ Dinleme eğitimi, programlardaki gerçek tanımına 1998 İlköğretim Taslak Programı'nda kavuşmuştur.¹¹ Taslak Programda Türkçe dersi zümresi daha modern bir yaklaşımla *dinleme, konuşma, okuma* ve *yazma* olarak hayatta en çok kullanılan temel dil becerisinden başlanarak sıralanmıştır. "Açıklamalar" bölümünde ise özel başlık açılarak dinleme eğitimi için de gerekli yönlendirmelere yer verilmiştir: "Dilin dört alt becerisi içinde en çok kullanılanı dinleme becerisidir. Dinleme, iletişimin ve öğrenmenin en temel yoludur. İşitmek ile dinlemek birbirinden çok farklıdır. İşitme, isteğimiz dışı gerçekleşirken dinleme, belli bir amaç doğrultusunda yapılan, öğrenilmesi gereken bir beceridir.... Dinleme eğitimine küçük yaşlardan itibaren başlanmalıdır.... Dinleme

⁷- *İlkokul Programı*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1948, s. 90. (Türkçe Dersi "Amaçlar" başlığı altında.)

⁸- Mehmet BAŞHAN, *İlkokul Müfredat Programı* (1968 Yılından Günümüze Kadar Yapılan Değişiklikler), Ankara 1988-1989, s. 129-132.

⁹- *İlkokul Programı*, MEB İlköğretim Genel Müdürlüğü, Ankara 1995.

¹⁰- *İlkokul Programı 1995*, s. 60, 64.

¹¹- *İlköğretim Okulu Türkçe Dersi Taslak Öğretim Programı*, MEB Eğitimi Araştırma ve Geliştirme Dairesi Başkanlığı, Ankara 1998.

eğitiminin başarılı olabilmesi için öğretmenin de iyi bir dinleyici olması gerekir."¹² Bunların yanı sıra, sadece dinleme eğitimiyle ilgili davranışlara değil hedeflere de yer verilmiş, davranışlar, hedeflere bağlı olarak sıralanmıştır. Her sınıf için belirtke tablosu hazırlanmıştır.

Mevcut müfredat programı bazı ilâve ve düzeltmelerle daha yeterli bir hâle getirilebilir. Önemli olan bir başka nokta, ders kitaplarında konuların işlenişinde dinlemeyle ilgili yönlendirmelere gereği gibi yer verilmesi, kontrollü dinleme materyallerinin bulunması ve daha da önemlisi, öğretmenlerin müfredat programını ve ders kitaplarında yer alan dinleme ve diğer temel becerileri yürütebilecek yeterlilikte yetiştirilmiş olmasıdır. Milli Eğitim Bakanlığı ile Yükseköğretim Kurulu'nun "*Yeniden Yapılandırma*" olarak bilinen özellikle öğretmen yetiştiren eğitim fakültelerine yönelik çalışmaları, bütün eksikliklerine rağmen bu konuda atılmış olumlu bir adımdır.

3. Dinlemenin Nitelikleri

Formel algılamanın iki yolundan biridir: Çevremizdeki varlıkları, olguları ve eylemleri *görerek, duyarak, dokunarak, tadarak, koklayarak* algılarız. Bu beş duyu yoluyla algılama, hayvanlarla insanların ortak özelliklerini oluşturur. Ancak bu duyuların fonksiyonlarını hayvanların hayata transferi ile insanların hayata transferi arasında çok temel ve önemli farklar vardır. Bunlardan özellikle *görme* ve *duyma* çok belirleyicidir. Yazı ve ifade gücü, anlam taşıma yeteneği olan şekiller ve bunların seslendirilmeleri görme ve işitme duyularına dayanmaktadır. Konumuz olan dinleme, *duymanın / işitmenin* profesyonelce, belli bir maksada yönelik olarak gerçekleştirilmesidir. Yaratılış olarak hayvanların bu duyularını bizim kadar, işlenmiş ve profesyonelce kullanmaları mümkün değildir.

Formel algılama dediğimiz, **dinleme** ve **okumadır**. Bu iki faaliyet ve beceri, insanlığın ve yaptıklarının gelişmesi bakımından büyük öneme sahiptir. İnsan diğer algılama faaliyetlerinde eğitilmez; *dokunma, koklama ve tatma*, yaratılış ve kültür özelliklerine göre informal yollarla her insanda gelişmiştir. Ancak *görme ve işitme*

¹²- İlköğretim Okulu Türkçe Dersi Taslak Öğretim Programı, s. 13.

duyularının geliştirilebilmesi çeşitli faktörlere bağlı olduğundan sınırlıdır.¹³ Kısacası, dinleme ve okuma yeteneğinin geliştirilmesiyle yüksek düzeyde algılayma gerçekleşecektir.

Öğrendiklerimizin %83'ünü görme, %11'ini işitme, % 3,5'ini koklama, %1,5'ini dokunma, %1'ini tatma yoluyla elde ettiğimiz belirtilmektedir.¹⁴ Günlük yaşantımızda dinleme yoluyla öğrendiklerimizi bir kenara bırakırsak, öğrenim sürecimizde öğrendiklerimizin önemli bir kısmı dinleme yoluyla kazanılmıştır. Okullarımızda öğretmenlerin pek çoğu düz anlatım (takrir) yöntemini kullanmaktadır. Bu durumda öğrencilerin dinlemeye ayırdıkları zaman daha da artmakta, öğrendiklerinin neredeyse %83'ünü dinleme yoluyla elde etmektedirler. Bu, dinleme alanında yeterli beceriye sahip olmayan bir öğrencinin zihinsel kapasite bakımından zayıf olmamasına rağmen verimsiz bir öğrenim süreci yaşayacağı anlamını taşımaktadır. Kaldı ki ileri ülkelerde bile okuldaki zamanın çoğunu öğrencinin dinlemeyle geçirdiği ileri sürülmektedir: " ABD'de tipik bir ilkokul ve ortaokul öğrencisi, okuldaki zamanının %50'sini dinleyerek geçirmektedir. Bu oran, üniversitede %90'lara ulaşmaktadır."¹⁵ Ülkemizin eğitim şartlarında sınıfların kalabalık oluşu gözönüne alınırsa, ilköğretim öğrencilerimizin okuldaki zamanlarının neredeyse tamamını dinleyerek geçirdiklerini söylemek çok abartılı sayılmamalıdır.

Dinleme yoluyla iyi bir öğrenme süreci yaşayabilmek için mutlaka *aktif, interaktif* ve *maksatlı dinlemenin* geliştirilmesi gereklidir. Öğrenci, sınıf içerisinde dinleme yoluyla elde edeceği bir bilgiyi, sınıf dışında daha çok çaba sarf ederek kazanacaktır.¹⁶ Dolayısıyla dinleme, öğrenme sürecinin önemli bir parçasıdır.

Dinleme de konuşma gibi psikolojik ve sosyal faktörlerden çok etkilenen bir iletişim unsurudur. Alınan mesajların niteliğine,

¹³- Reha Oğuz TÜRKKAN, *Kolay ve İyi Öğrenme Teknikleri*, Alfa Yay., İst. 1997, 2. Baskı.

¹⁴- Akif İNAN, *Öğretim Teknolojisi - İletişim*, Anı Yayıncılık, Ankara 1998, s. 66, 2. Baskı.

¹⁵- İNAN, *a. g. e.*, s. 160.

¹⁶- Özcan DEMİREL, *İlköğretim Okullarında Türkçe Öğretimi*, MEB Basımevi, İstanbul 1934, s. 34.

mesaj kaynağının (verici) görsel davranışlarına, iletişim aracının (ses) nasıl kullanıldığına, dinleyenin hangi maksatla dinlediğine ve daha pek çok faktöre göre dinlemenin niteliği de değişir. Dinleme faaliyeti, konuşanın ses tonu, beden dilini kullanma becerisi, konunun ortaya konuluşu ve muhteva özellikleri, dinleyenin sosyal, psikolojik, zihinsel durumuna ve konuyla ilgili geçmiş yaşantılarına göre anlam kazanır.

Dinleyen, mesajları iletenle radyo, tv vb. konuşmaları haricinde yüz yüzedir; vericiyle karşılıklı etkileşim içerisindedir. Bu nedenle konuşanın ve dinleyenin her türlü hareket, tavır ve davranışı dinlemeyi etkiler. Konuşan, dinleyenin mesajları yeterince kavrayıp kavramadığını kontrol ederek iletişimi çeşitli unsurlarla pekiştirebilir. Dinleyen, konuşanın doğruluğunu, güvenilirliğini, söyledikleriyle tavırları arasındaki ilgiyi değerlendirerek kontrol edebilir.

Dinleme anında dinleyicinin anlam kayıplarını telâfi edebilmesi ancak *interaktif dinleme*yle mümkün olabilir. Bunun dışındaki dinlemelerde *geri iletme*¹⁷ çok az yer verilebileceğinden dinleyicinin daha dikkatli olması gerekir. Okumada olduğu gibi gerektiğinde geriye dönüp konuyu baştan sona kontrol etme avantajı yoktur. Dinlemenin canlı yapısı, dinleyenin daha dikkatli, dinleme yaşantıları bakımından daha hazır olmasını gerektirmektedir.

B. Dinlemeyi Etkileyen Faktörler

1. Fizyolojik Faktörler: Okumada gözün gördüğü işlevi, dinlemede kulak görür. Özellikle ilk sınıflarda ve fırsat oldukça ileriki sınıflarda öğrencilerin kulak muayenelerinin yapılması, dinleme becerisinin doğru tespitinde ve geliştirilmesinde yanlış uygulamaları ortadan kaldırır. Öğrencilerin işitme yeteneklerinin öğretmen tarafından bilinmesi, daha yerinde oturma düzeni için de gereklidir. Öğretmen, uygulayacağı basit yöntemlerle öğrencilerin dinleme yeteneğini ölçebilir. İşitme kaybı olduğundan şüphelendiği öğrencilerin tıbbî kontrolden geçmelerini sağlar.

¹⁷ - Doğan CÜCELOĞLU, *Yeniden İnsan İnsana*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1988, s. 181, 18. Basım

2. Fizikî Faktörler: Dinlemenin gerçekleşeceği ortam, öncelikle sağlıklı işitmeye engel olmamalıdır.¹⁸ Düzenlenmiş dinleme ortamlarında (sınıf, konferans salonu vb. yerler) akustiğe özen gösterilmeli, sesin dağılmamasına, yankılanmamasına, salonun en uzak köşesine işitilebilir giderken, yakında bulunanları rahatsız etmemesine dikkat edilmelidir. Maalesef, ülkemizdeki eğitim öğretim ortamları fizikî bakımdan uygun olmadığı gibi, sınıfların kalabalık oluşundan dolayı da ideal değildir. Özellikle yüksek öğretimde anfiler maksada uygun kullanılmamakta, beş yüz kişilik anfilerde kırk elli kişiyle ders yapılmakta ve bu yüzden sağlıklı dinleme engellenmektedir. Kalabalık sınıflar kadar, تنها sınıflar da dinleme için uygun değildir.

Kalabalık sınıflar, fizikî ortamın başlangıçta düşünülen maksatlarına uymadığı gibi, sınıf disiplini bakımından da problem oluşturmaktadır. Kaldı ki, en disiplinli sınıflarda bile topluluk psikolojisi sebebiyle öğretmenin sıkıntı çekeceği açıktır.

Oturma düzeni ve oturma malzemelerinin standardı, yapısı da anlama için önemli bir etkidir. Sandalyeler, masalar, kürsü ve dolayısıyla verici merkezinin bulunduğu yer, yan yana veya bağımsız oturma düzenleri dinlemeyi ve anlamayı etkileyen diğer nedenlerdendir. Tabure, oturak ve benzeri rahatsızlık verici oturma malzemeleri kadar, fazla rahatlık hissi veren koltuklar da anlamaya engel oluşturabilir. Yan yana oturma düzeninde bireyselliğin ön plâna çıkarmaması, dinleme ve anlama ödevinin yanlış bir paylaşım olarak değerlendirilmesine yol açabilir; dinleyenler, konunun gruptan birkaç kişi tarafından anlaşılmasını yeterli görebilir veya herkes anlama işini, psikolojik bir sözleşmeyle, aynı sırayı paylaştığı kişiye yükleyebilir.

Oturma esnasındaki hareketlerin ve pozisyonların da dinlemeyi ve algılamayı önemli ölçüde etkilediği tespit edilmiştir: “*Kol kavuşturma ile ilgili olarak ABD’de yapılan araştırmalar çok ilginç birtakım sonuçlar ortaya koymuştur. Bir öğrenci grubundan, bir dizi konferansa katılmaları istenmiş ve her öğrenciye kol ve bacaklarını kavuşturmamaları ve rahat, gevşek bir oturma biçimi benimsemeleri*

¹⁸ - Cahit KAVCAR, Ferhan OĞUZKAN, Sedat SEVER, *Türkçe Öğretimi*, Engin Yayınevi, Ankara 1995, s. 46-47.

talimatı verilmiş. Konferansların sonunda her bir öğrencinin konuyu ne kadar hatırladığı ve bildiği test edilmiş ve konferansçıya karşı tavrı not edilmiş. Aynı sürece maruz kalan ikinci bir grup öğrenciye, konferans süresince kollarını sımsıkı kavuşturmaları talimatı verilmiş. Sonuçlar, kolları kavuşulu olarak oturan grupta diğer gruba göre yüzde otuz sekiz daha az öğrenme ve hatırlama olduğunu göstermiş. İkinci grup ayrıca, konferanslar ve konferansçı konusunda daha eleştirel bir yaklaşıma sahipmiş.”¹⁹ Bundan hareket edilerek dinleyenlerin daha olumlu psikoloji ve tavır içinde bulunmaları için kolçaklı sandalye ve benzerlerinin kullanılmasının dinleme ve algılama için daha doğru olacağı ifade edilmiştir.

Sınıf düzenlerinin de öğrenme ve dinleme bakımından önem taşıdığı muhakkaktır. Son yıllarda çok farklı sınıf düzenlerinin önerildiğini ve uygulandığını görüyoruz. Bunlardan en çok benimseneni ve kullanılanı **U tipidir**. Bu tip düzende konuşan ve dinleyenler yüz yüze gelmektedir. Bu, eğitim sitemlerinin en klâsik ve en eski türüyle ilişkilidir: *Yüz Yüze Eğitim*. Bütün öğrenciler, konuşanı (öğretmen veya öğrenci) hem ses olarak hem de görüntü olarak algılayabilmektedirler; sesin iletilmesinde olabilecek kopmalar ve kayıplar, görüntü yoluyla tamamlanabilecektir. Ancak, bunun uygulanabilmesi için sınıfların kalabalık olmaması gerekir.

3. Psikolojik Faktörler: Dinleyenin, içerisinde bulunduğu olumsuz ruh hâli, dinleyerek algılamadaki en önemli engeli oluşturmaktadır. Olumsuz ruh hâlinin kaynağı, kişinin özel ilişki ve durumlarından kaynaklanabileceği gibi **vericiden** (öğretmen, konuşmacı vd.), **dinleme ortamından** ve **konu içeriğinden** de kaynaklanabilir. Vericinin olumsuz tutum ve hareketleri, dinleyenlerde pasif tepkilere yol açabilir. Meselâ, otoriter öğretmen tipinden öğrencilerde geriye kalan, çoğu zaman, öğretmenin disiplini sağlama ve otoriteyi temin için yaptığı hareketler ve ortaya koyduğu tavırlar manzumesidir. Aynı şekilde, ideal disiplini sağlayamayan, pasif öğretmen tipi de öğrenme ve algılama bakımından öğrencide olumsuz psikoloji meydana getirmektedir. Dinleme ortamının yanlış düzenlenmesi, ısı, ışık, ses (gürültü) gibi unsurların olumsuzluğu da

¹⁹ - Allan PEASE, *Beden Dili*, Çev. Yeşim Özben, Rota Yay., İstanbul 1997, s.81-82.

negatif psikoloji oluşturur: Dikkati dağıtabilir, karamsarlık yaratabilir. Konu içeriği de dinleyenin psikolojisi açısından son derece önemlidir. Öğrencileri motive etmek için her zaman ilgi ve algılama düzeylerini göz önünde bulundurmaktayız. Bu, iç motivasyonun sağlanması açısından da çok gereklidir. Dinleme için hazırlanan metnin, hedef kitlenin algılama düzeyinin üzerinde olması, dinleyenleri, “*mümkün olduğu kadar anlayayım*” düşüncesinden çok, “*nasıl olsa anlayamam, öyleyse dinlememe gerek yok*” düşüncesine götürür. Hedef kitlenin ilgi alanının dışında kalan bir dinleme metni de dinleyenlerde pasif tepkiler oluşturabilir.

4. Zihinsel Faktörler: Motorize bir dinleme için hafızanın eğitilmiş olması şarttır. Dinleme, canlı ve dinamik bir faaliyettir. Muhakeme, mukayese, analiz ve yorumlama, dinleme faaliyeti boyunca sürekli değişerek gerçekleşir. Konuyu, akışı içerisinde, birikimler eşliğinde takip etmek yoğun bir zihin faaliyetini gerektirir. Nasıl ki, gereksiz ıııı, ııııı'lere yer vermeyen motorize konuşma için, ileriki yaşlarda *entelektüel sürmenaj*dan kurtulmak için hafızayı eğitmemiz gerekiyorsa, aynı şekilde, dinlemede ve kavramada da konuşmadaki ıııı, ııııı gibi kesintilerle yani tembel ve hantal bir algılamayla, ileriki yaşlarda da eksik kavramayla karşılaşmak istemiyorsak, hafızayı, temel eğitimin bitimine kadar süreklilik arz eden programlarla eğitmeliyiz.²⁰

Okuma eğitiminde amaç sessiz ve hızlı okumak, aynı ölçüde doğru ve hızlı kavramaktır. Doğru ve hızlı kavrayabilmek için ise gelişmiş bir kontekst gücüne ihtiyaç vardır. Çünkü, hızlı okumada tek tek kelimelerin üzerinde durmayız. Gözün netlik alanlarına giren anlamlı söz gruplarını takip ederek kavramaya çalışırız. Dinlemede de aynı yolu izleriz. Diğer iletişim özelliklerini saymazsak, aradaki fark, sadece iletişim aracının ses oluşudur. Dinlerken de teker teker kelimelerin üzerinde değil, söylenen sözlerin bütünlük taşıyan anlamları üzerinde dururuz.²¹ Bu nedenle iyi bir dinlemenin temel

²⁰- Tony BUZAN, *Bellek Eğitimiyle Anımsama Yöntemleri*, Çev. Gülsen Şensoy, Epsilon Yayıncılık, İstanbul 1996 ; Yılmaz ÖZAKPINAR, , *Verimli Ders Çalışmanın Psikolojik Koşulları*, Epsilon Yay., İst. 1998.

²¹- Doğan AKSAN, *Her Yönüyle Dil*, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 1995, s. 221.

şartlarından biri de aktif birikimle beraber *pasif birikimin*²² de geliştirilmiş olmasıdır.

Sonuçta, dinleme de yoğun bir zihin faaliyetini gerektirmektedir. Bu nedenle daha verimli bir dinleme için mutlaka gelişmiş bir kelime servetine ve buna bağlı olarak kontekt gücüne ihtiyaç vardır. Özellikle tartışma gibi, hızlı gerçekleşen ve çabuk kavramaya ve düşünmeye dayanan iletişim türlerinde dinlemenin zihinsel yönü ön plâna çıkmaktadır.

5. Sosyal Faktörler: Dinlemede sosyal mentalite, toplumun örf ve âdetleri, yaygın sosyal eğitim anlayışları önemli rol oynar. Bireysel hareket etmeye yanlış bir değer yükleyen toplumumuz, *genç ve genç yetişkin* çağında gerçekleşebilecek birtakım başarıların da önünü kesmektedir. Bunun konumuzla ilgili bir tezahürü, çocukların ve gençlerin “*Siz fazla bir şey bilmezsiniz; büyükleri dinlemesini öğrenin..*” gibi yaklaşımlarla sürekli *pasif dinlemeye* itilmiş olmalarıdır. Dinleme de tıpkı konuşma gibi karşılıklıdır; kendisi dinlenmeyen birisinin başkalarını sağlıklı olarak dinlemesini beklemek doğru değildir. “*Hasmın sitemin anlamamak, hasma sitemdir.*” sözünden de anlaşılacağı gibi, bazen dinlememeyi veya çok pasif dinlemeyi bir tepki silâhı olarak kullanıyoruz. Küçükler üzerindeki fazlaca vesayet düşüncesinden ara sıra vazgeçip onlara da fırsat tanınmalı, *aktif dinlemelerini*²³ sağlayacak ortamları ve zeminleri hazırlamalıyız.

Dinleme kavramını sosyal boyutuyla değerlendirirken *konuşma* kavramıyla ilişkisini göz ardı etmemek gerekir. Çünkü, dinleme de konuşma gibi, hem bireyin sosyalleşme sürecine, kendisine doğru bir sosyal çevre oluşturmaya hem de konuşmasının içerdiği mesajları dinleyenlere daha etkili bir şekilde aktarmasına yardımcı olur. Cüceloğlu, bu iki kavram arasındaki ilgiyi vurgulamaktadır: “*Başkalarını iyi dinleyebilme alışkanlıklarınızı geliştirdikçe, kendinizi iyi dinletebilme gücünüzün de geliştiğini*

²²- *Pasif birikim*: Dinleme ve okuma faaliyetlerinde, karşılaştığımız anlamlı yapıları tanımamıza ve kavramamıza yarayacak olan birikimdir. *Aktif birikim* ise anlatma tekniklerini kullanırken düşüncelerimizi organize etmede ve etkin biçimde aktarmada yararlandığımız birikimdir.

²³- CÜCELOĞLU, *a.g.e.*, s. 181.

göreceksiniz."²⁴

6. Öğretmen Faktörü: Psikolojik faktörlerin açıklamasında da belirtildiği üzere, öğretmenin veya anlatanın (vericinin) tutum ve davranışları, dinleyenlerin üzerinde bıraktığı izlenimler itibariyle dinlemeyi etkiler. Sürekli *takrir* yöntemini kullanan bir öğretmen, öğrencilerin sessizce dinlemelerini onların ilgilerine yorma hatasına düşebilir. Bu yöntem, öğrencileri pasif dinlemeye itmektir. *Tartışma, gösterip yaptırma, soru-cevap* yöntem ve teknikleri, aktif dinleme açısından daha uygundur. Öğretmenin bu yöntem ve teknikleri uygulamadaki becerisi, dinlemeyi etkileyen bir başka faktör olmaktadır. Ayrıca öğretmen, meslekî bilgi ve becerisiyle olumlu motive edebilmeli; güdüleyebilmeli, dikkat çekebilmeli, dikkat toplayabilmeli, ilgi yoğunluklarını ölçebilmelidir. Maalesef, müfredatımız çoğu zaman öğrenci ilgi alanlarını dikkate almamaktadır. Bu durumlarda öğretmen, metinleri ve diğer materyalleri çeşitlendirmeli, zenginleştirmelidir.

7. Verici (Konuşmacı) Faktörü: Konuşma da dinleme gibi psikolojik yönü ağır basan bir iletişim biçimidir. Bir konuşmacının başarılı olabilmesi için sesini ve bedenini iyi kullanabilmesi, içerik bakımından gelişmiş bulunması gerekmektedir.²⁵ Bu üç unsurun yanı sıra doğru bir sosyal ve psikolojik süreç yaşamış olmalıdır. Dinleyenlerle doğru bir diyalog kuramayan konuşmacı başarısız olur. Konuşmacının başarısızlığı, yeterli ve etkili bir dinleme faaliyetinin gerçekleşmediğini gösterir.

Heyecanını kontrol edemeyen konuşmacı, sesini ve bedenini iletmek istediği mesajlara uygun şekilde kullanamayacak, böylece konuşma içeriğinin akışını bozacak, bu da dikkatini çoğu zaman konuşmacının kusurları üzerinde yoğunlaştıran dinleyicilerin dikkatini dağıtacak, başka unsurlara yönlendirecektir. Ayrıca, heyecanını kontrol etmekle beraber beden dilini gereği gibi kullanamayan konuşmacı, sözlü iletişimin canlılığından yararlanamayacak ve

²⁴- CÜCELOĞLU, a. g. e., s. 191.

²⁵- Suat TAŞER, bu üç unsuru, " Konuşma eyleminin dört ögesi: 1. Görsel davranış 2. Ses 3. Dil 4. Zihinsel etkinlik " olarak değerlendirmektedir: *Konuşma Eğitimi*, İleri Kitabevi, İzmir 1992, s. 55, 4. Baskı.

dinleyenlerin dikkatini çekmekte başarısız olacaktır.

Dinleme faaliyeti görüntülü ve sesli (tv, video gibi) bir dinleme aracı yardımıyla gerçekleşiyorsa bu araç gereçlerin ses ve görüntü bakımından kaliteli olması gerekir. Tıpkı, konuşmacının hatalı davranışları gibi, kaynak aracın eksik nitelikleri de dinlemeyi olumsuz etkileyecektir. Gerek konuşmacının ve gerekse dinleme aracının, dinleme faaliyetinin önemli bir parçasını oluşturduğu unutulmamalıdır.

8. Konu Faktörü:

Dinleyicilerin ilgilerinin dışında kalan, seviyelerinin üzerinde olan, anahtar kelime ve kavramları yeterince tanınmayan konular, iyi bir dinleme materyali oluşturamazlar. Bu nitelikteki konular, eğer zorunlu ve görev gereği bir dinleme faaliyeti ise *sahte dikkate* neden olur. Maksatsız ve serbest bir dinleme faaliyeti ise dikkatin başka gereksiz unsurlara kaymasına veya dinleyenlerin dağılmasına yol açar.

Dinleme etkinliği için materyal hazırlarken konuların öğrencilerin ilgileri ve kişilik gelişim dönemleri gözönünde bulundurularak belirlenmesi gerekir. Elbette bütün öğrenciler için ortaklaşa ilgi duyulacak bir konu belirlemek her zaman mümkün olmayacaktır. " *İlginç olmayan konu yoktur, ilgilenmeyen insanlar söz konusudur.*"²⁶ sözü doğrudur; ancak, böyle düşünerek kendimizce ilgi çekici olan konuları sunamayız. Öğrenciler, dinlerken sıkılmamalı, ilgiyle ve zevk duyarak takip etmelidir. Aksi hâlde fizikî, fizyolojik ve diğer unsurlar uygun olsa bile sağlıklı bir dinleme gerçekleşmez.

Bu durumda, her zaman öğrencilerin ilgilerini çekecek konular üzerinde mi, dinleme çalışmaları yapılmalı? Öğrenciler, hayatın içerisinde belli durumlarda ilgilerini çekmeyen konuları da dinlemek zorunda kalmayacaklar mı? Mutlaka kalacaklardır. Bunun için bilgi, kültür ve uzmanlık konuları kullanılmalı, ancak bunlara daha ileri sınıflarda yer verilmelidir.

²⁶ - İNAN, a. g. e., s. 163.

Sonuç:

Anadili temel beceri alanlarından biri olan ve büyük öneminin aksine çok fazla ihmal edilmiş bulunan dinleme eğitiminin yaygın ve örgün eğitim kurumlarında, özellikle Milli Eğitim Bakanlığı'nın sahip çıkmasıyla ve üniversitelerimizin eğitim fakültelerinde akademik bir problem olarak araştırma konusu yapılmakla "*düşünme eğitimi*" de demek olan anadili eğitiminin nitelikçe zenginleşeceği şüphesizdir. Ayrıca, yukarıda dinleme açısından önemi vurgulanan faktörlerin daha detaylı araştırmalarla anlamlandırılmasına ve her türlü eğitim materyali geliştirmede bu noktaların gözetilmesine ihtiyaç vardır.